

ברוך המן

מבט אמוני לדורות
על מגילת אסתר

 מוסדות בני דוד
BNEI DAVID INSTITUTIONS

הרב אלי סדן

קדושת פורים?

צריך לומר את האמת, יש לנו קושי לקבל ולהבין את קדושת פורים. לגבי כל מועדי השנה הקשר בין התוכן אותו הם מייצגים ובין המצוות שיש לקיים בהם הוא ברור וטבעי יחסית. אך לכאורה לא כך בפורים. למשל, מה הקשר בין השמחה על ההצלה שלנו מהשמדה כוללת על ידי הצורך העמלקי ובין מצוות המשתה וההשתכרות בו?

כשהרמב"ן הגיע לארץ ישראל הוא כתב באיגרת לבנו: **"באתי, וראיתי שכל הקדוש מחברו - חרב מחברו"**. הוא התכוון לכך שככל שהוא התקרב לירושלים ולהר הבית, כך החורבן הפך לממשי ומשמעותי יותר. אך בעומק הדברים, הם נכונים לכל סוגי הקודשים – כולל קדושת פורים עליה חז"ל אומרים ש"**כל המועדים בטלים לעתיד לבוא וחג פורים לא בטל**", ושיום הכיפורים הוא רק **"כ-פורים"** וכדומה.

בהתאם לדבריו של הרמב"ן, נראה שדווקא בגלל גודל קדושתו הנסתרת של חג הפורים - כמו שחז"ל אומרים: **"אסתר מן התורה מניין? שנאמר אנוכי הסתר אסתיר פני מהם"** (חולין קלט ע"ב) - כך הקושי במימושה המעשי גדול יותר. וכך, אנו רואים שבעיצומו של החג הקדוש הזה נפוצים כל מיני מעשים ומנהגים בעייתיים שקורעים את ליבו של המתבונן לעומקם של דברים.

ננסה להעמיק בענייניו של חג הפורים ולהאיר במקצת את גודל קדושתו, באמצעות העלאת קושיות ושאלות לפי דרכו של האבן עזרא. דרך זו של קושיות מחייבת אותנו להפסיק עם השטחיות והסיסמאות הרגילות ולהתמודד עם השאלות הקשות.

הקושיות

נעלה מספר קושיות עיקריות לגבי החג, וננסה לענות על כולן במהלך הדברים "ואידך זיל גמור".

קושיא ראשונה - מה פירוש הציווי **"חייב איניש לביסומי עד דלא ידע בן ארור המן לברוך מרדכי"** (מגילה ז ע"א)? איזה אידיאל יש ב"עד דלא ידע"? הרי תפארת האדם זו הדעת, והבקשה הראשונה שכל איש ישראל מבקש שלוש פעמים ביום כשהוא נעמד לפני השם יתברך היא "חוננו מאיתך חכמה בינה ודעת".

קושיא שנייה - חז"ל הודיעו לנו דבר מדהים: **"הדר קיבלוה"** בימי אחשוורוש, מה קיבלו? את התורה שנכפתה עליהם **"הר כגיגית"** במעמד הר סיני. כלומר אם במתן תורה קיבלנו אותה נגד רצוננו, הרי שהדבר בא לתיקונו דווקא בפורים, אז קיבלנו על עצמנו את התורה מרצוננו החופשי בזכות ההצלה הגדולה מתוכניתו של המן הרשע. אך **מדוע דווקא בפורים הסכים עם ישראל לקבל על עצמו את התורה מרצון?** הקב"ה הציל אותנו פעמים רבות בהיסטוריה, ומה לנו הצלה גדולה יותר מיציאת מצרים והניצחון על עמלק בדרך למתן תורה, הניסים הגדולים במדבר והמלחמות הרבות בדרך לכיבוש ארץ? ונוסיף ונציין שחז"ל לימדונו שישראל סירבו לקבל על עצמם את התורה שבעל-פה אך היו מוכנים לקבל את התורה שכתב. אלא שמכיוון שבאמת אין תורה שכתב בלי תורה שבעל-פה, הוצרך לכפות עליהם הר כגיגית, ולכן יש לברר למה הקושי לקבל תורה מרצון היה דווקא ביחס לתורה שבעל-פה?

קושיא שלישית - **"המן מן התורה מניין? "**המן העץ", אסתר מן התורה מניין? **"ואנכי הסתר אסתיר"**, מרדכי מן התורה מניין? דכתיב (בסימני הקטורת) **"מר דרור"** ומתרגמינן **"מירא דכיא"** (חולין קלט ע"ב). מה רצו חז"ל לרמוז לנו בפסוקים האלה? **ומה הקשר בין המן ובין עץ הדעת, ובין מרדכי לסוד הקטורת?**

קושיא רביעית - איך יעלה על הדעת שהיום הקדוש והנורא, **יום הכיפורים, הוא רק "כ-פורים"**. ביום הכיפורים אנו משתדלים להיות כמלאכי השרת - לא אוכלים, לא שותים, עומדים בתפילה לפני ריבונו של עולם במשך כל היום – וכל זה רק כמעט ומתקרב לקדושת פורים?

קושיא חמישית – מדוע "משנכנס אדר מרבנים בשמחה"? הרי עדיין לא פורים, מה מיוחד בחודש אדר שיש להרבות בו בשמחה? ומה כה מיוחד בפורים שאנו מצווים להרבות בו בשמחה יותר מבשאר חגי ישראל?

קושיא שישית – מדוע "כל המועדים בטלים לעתיד לבוא ופורים לא בטל"? מה פירוש "בטלים לעתיד לבוא"? ומכל מקום קשה, וכי פורים שהוא מדרבנן (או מדברי קבלה) מעלתו גבוהה מהמועדים שהם מדאורייתא?

קושיא שביעית - מה משמעות "ונהפוך הוא"? מהי המהפכה הזאת? למה הצלה זו נקראת הפיכה יותר משאר ההצלות שהיו לנו?

קושיא שמינית – מדוע החג נקרא על שם הפור שהטיל המן? מה כוחו של המן העמלקי לקבוע שם של חג כה קדוש?

קושיא תשיעית – מה עניינה של מצוות מחיית עמלק והאם היא נוהגת גם בזמן הזה? והרי אין אנו יודעים מיהו עמלק.

קושיא עשירית – מה הייחודיות הגדולה של מגילת אסתר שהיא מכונה בפי חז"ל "סוף כל הניסים שניתנו להיכתב" בתנ"ך? מגילה שמלאה בסיפורים על אלכוהול, נשים, ניאוף ותככים פוליטיים, מה יש במגילה זו שמצריך את הכללתה בתנ"ך?

הקדמה היסטורית

חורבן בית ראשון והיציאה לגלות היוו משבר עצום עבור עם ישראל. מאז הכניסה לארץ ישראל בימי יהושע ועד גלות בית ראשון חלפו כשבע מאות שנה בהן אירעו משברים ואסונות גדולים, החל מתקופת השופטים ועד זמנם של מלכי ישראל ויהודה. אבל ההגליה המוחלטת והניתוק מארץ החיים של עם ישראל גרמו למשבר אמוני נוראי בעם, שלא היה כמותו עד אז מעולם.

חז"ל ביטאו זאת במדרש המספר לנו שזקני ומנהיגי ישראל, לא פשוטי העם, באו ליחזקאל הנביא והביעו בפניו את ייאושם הנורא מהמצב בטענה ש"עבד שמכרו רבו - כלום לא יצא לחירות?" (סנהדרין קה ע"א). כלומר 'הקב"ה מכר אותנו ולכן אנחנו כבר לא מחויבים אליו'.

האירועים של מגילת אסתר מתרחשים בתקופת שפל היסטורי נוראי של עם ישראל. עד כדי כך, שהגמרא במסכת מגילה (יב ע"א) שואלת "מפני מה נתחייבו שונאיהם של ישראל שבאותו הדור כליה?" אנחנו כל כך רגילים לפורים עד שאנו כלל לא קולטים את השאלה של הגמרא - עונשים, צרות וייסורים היו לנו במשך כל הדורות עד אז, אבל כליה? "נתחייבו כליה"? עד כדי כך?

והתשובה - מפני שהם "השתתפו בסעודתו של אותו רשע" (אחשוורוש), כשהגמרא בהמשך מחדדת שזו סיבת העונש ביחס ליהודי שושן הבירה שהשתתפו בסעודה, אך יהודי שאר הארצות נתחייבו כליה מפני שהשתתפו לצלם של נבוכדנצר. וצריכים אנו להבין מהי החומרה הנוראה של האירועים האלו.

כדי להבין את סיפור המגילה אנחנו חייבים להיכנס לנעליים של עם ישראל שבאותו הדור ולהבין את התהליך הנוראי שעבר עליהם. עם ישראל יוצא לראשונה לגלות קשה וכתוצאה מכך נוצר משבר אמוני גדול - אובדן האמונה שהקב"ה שוכן בתוכם אפילו בתוך טומאתם. ואז, מגיע נבוכדנצר ומציב את הפסל שלו במרכז העולם התרבותי באותה תקופה ודורש מכולם להשתחוות אליו. במצב מייאש כזה, כולם השתחוו, חוץ מדניאל, חנניה, משאל ועזריה, המייצגים את הבודדים בעם ישראל שעוד לא איבדו את התקווה. אך עם ישראל בכללותו השתחוה לצלם. חשוב לציין שלא מדובר בעבודה זרה במונח המקובל של המילה - הפסל ביטא את הכרזתו של נבוכדנצר שהוא שולט בכל העולם: 'אני המלך של העולם, אני בעל הבית'. הייתה אמת מסוימת בדבריו, אך ישראל היו צריכים להאמין ש"לב מלך ביד ד" ו"לולי שחטאו לא היו נמסרים בידו.

בהמשך הזמן דריוש המדי כובש את מלכות בבל אך זמן קצר לאחר מכן הוא נהרג במלחמה וכורש חתנו הופך למלך של מלכות פרס ומדי, והוא זה שמצהיר על מתן הרשות ליהודים לחזור לארץ ישראל ולבנות את בית המקדש. לכאורה, הגאולה מתדפקת על הדלת, מה צריך יותר מזה? אך רוב רובו של עם ישראל לא הצליח לפקוח את העיניים ולא עלה לארץ. לארץ ישראל עלו רק כארבעים אלף איש מפשוטי העם, בהנהגת עזרא, נחמיה וזרובבל, והתחילו לבנות את ירושלים ובית המקדש. כשתושבי הארץ ראו שהיהודים לא מתייאשים ואדרבא, חוזרים לבנות את ירושלים ובית המקדש, הם התחילו למחות ושלחו כתבי שטנה למלך פרס. המומחה שבהם, הספר מכפר קרצום או בשמו הנוסף "המן האגגי", הצליח לשכנע את אחשוורוש מלך פרס לבטל את המשך בניין בית המקדש, וכל החלומות של החלוצים מתנפצים, וירושלים ובית המקדש נותרים בשיממונם והעלייה לארץ נפסקת. **כשהתקווה מתעוררת ולאחר מכן מתנפצת – הייאוש הופך לקשה מנשוא.**

בתוך ומתוך הייאוש הכללי הזה, קם אחשוורוש ואומר: "בלשצר מאני וטעי, אנא מנינה ולא טעינה" (מגילה יא ע"ב). כלומר, 'בלשצר ספר וטעה, אני ספרתי ואיני טועה'. הרקע לכך הוא נבואת ירמיהו שאמר "**כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה, אפקוד אתכם**" (ירמיהו כט, ט). בלשצר חשב שהמניין מתחיל מהקמת מלכות בבל על ידי נבוכדנצר סבו, וחישב 45 שנותיו ועוד 23 שנות אויל מרוך אביו, ובשנה השנייה למלכותו הוציא את כלי המקדש שנשמרו בבבל והשתמש בהם. אלא שלפי הגמרא בלשצר טעה בחישוב השנים ולמעשה עברו רק 69 שנה. בגלל חוצפתו שהעז להשתמש בכלי המקדש שבר הקב"ה את מלכותו ובאותו לילה כבש דריוש המדי את בבל ובלשצר נהרג. שנה לאחר מכן, כאשר מלאו 70 שנה מיום הקמת מלכות בבל, דריוש נהרג במלחמה וכורש חתנו ירש את מלכותו ונתן רשות ליהודים לבנות את ירושלים. וזוהי משמעות נבואת ירמיהו – וכפי שמביאה הגמרא – "**אפקוד אתכם**" פקידה בעלמא, עוד לא גאולה שלמה, ומכל מקום מתחילה שיבת ציון של עזרא ונחמיה ומתחיל בניין ירושלים. אלא שכאמור, תהליך הגאולה נעצר על ידי כתבי השטנה ששלחו יושבי הארץ לאחשוורוש מלך פרס.

בהערת אגב, חשוב לשים לב ליראת הכבוד המדהימה שרכשו מנהיגי האימפריות מאז ועד היום כלפי קודש הקודשים של עם ישראל וכלפי נבואותיהם של נביאי ישראל. כשנבוכדנצר הבבלי כבש את ירושלים, אפילו הבבלים האכזריים התייחסו באימה ופחד למה שנותר בבית המקדש - הם לקחו את כל כלי הכסף והזהב שהיו שם, אבל לא העזו להשתמש בהם עקב נבואתו של ירמיהו.

על כל פנים, "**בשנת שלוש למולכו, כשבת המלך אחשוורוש על כסא מלכותו**", בנקודת זמן זו נפתחת המגילה ולא במקרה. לפי החשבון של אחשוורוש, את 70 השנים צריך לספור מיום גלות יהויכין והן חלפו "בשנת שלוש למולכו" ולכן רק כעת מתברר שנבואת ירמיהו כוזבת ושאין לאחשוורוש מה לחשוש יותר מהתממשותה. כעת, סוף סוף, הוא מסוגל לשבת בנחת "**על כסא מלכותו**". הוא התיישב על הכיסא והכריז: 'זהו, עכשיו אני באמת מולך מהודו ועד כוש, על מאה עשרים ושבע מדינה. אני מושל בכל העולם, בית המקדש לא ייבנה, עם ישראל לא יתקיים, ואין לי ממה לדאוג יותר'. ואז הוא מכריז על המשתה החדש. הוא מוציא את כלי המקדש, לובש את בגדי הכהן הגדול, ומנסה להתיישב על כיסאו של שלמה המלך.

אמנם, כמו שאומרים, יש גבול לכל תעלול, וארבע חיות הקודש ששמרו על הכיסא הותירו אותו צולע מהניסיון המר להתיישב עליו. אך אחשוורוש לא מוותר, והוא דורש מאנשי החצר לבנות חיקוי לכיסא שלמה. כלומר לא רק שהגויים מפחדים מישראל וממה שהם מייצגים, אלא שהם גם מנסים בכל כוחם להידמות אלינו ולהחליף אותנו. ו"**בשנת שלוש למולכו**", שאז נגוזה תקוותם של ישראל לפי חשבוננו, הוא מתיישב בנחת ובשמחה על החיקוי של "**כיסא מלכות ד'**" (דברי הימים א כח, ה) ומצהיר בכך שהוא היורש של עם ישראל בעולם.

נתחייבו כליה

אלא שעדיין חסר לאחשוורוש דבר מה. שיהודוני החצר ירקדו לפניו ויודו בכך שאפסה תקוותם. לכן, לאחר שהוא עורך יחד עם כל השרים נציגי כלל עמי הגויים מ"שבע ועשרים ומאה מדינה" חגיגה גדולה לאות שמחה על אובדן התקווה הישראלית, הוא מזמין גם את היהודים להצטרף למשתה, לשתות ולאכול מכלי המקדש כדי שיסכימו עימו שאבדה קדושתם ואבדה תקוותם לבניין המקדש ולגאולת ישראל. למעשה, **משתה אחשוורוש הוא 'חגיגת סיום תפקידו ההיסטורי של עם ישראל'**. שבעים השנה של נבואת ירמיהו חלפו, שיבת ציון פסקה, המקדש נותר שומם, אחשוורוש הוא מלך העולם – מי לא היה מתייאש במצב כזה?

והיהודים? הם מצטרפים לחגיגה.

כעת קל יותר להבין מדוע הגמרא אומרת שעל כך "**נתחייבו שונאיהם של ישראל כליה**". אם עם ישראל מתייאש מתפקידו לקרוא בשם ד' בעולם, אם הוא לא מעוניין יותר לחזור לארץ ישראל ולבנות את בית המקדש ואת מולדתו בה הוא יופיע את "**ממלכת כהנים וגוי קדוש**" במישור הלאומי והאמוני – מה הטעם בהמשך הקיום היהודי?

בשלב זה **נכנס עמלק לפעולה**, המן, הטוען בפני שאר הגויים ומנהיגם העולמי אחשוורוש: 'אתם גם מפחדים מישראל וגם מנסים לחקות אותם. אך לא יעזור לכם לנסות ולחקות את עם ישראל, **כל עוד המקור קיים, החיקוי לא יצליח. הפתרון הסופי והיחיד לבעיית היהודים הוא השמדה מוחלטת'**.

בגן עדן, כשהכל היה אידיאלי ויפה, היה גם את הנחש, עמלק. תפקידו של הנחש היה לפתות את אדם וחווה להפר את המצווה היחידה שהם קיבלו מהקב"ה, שלא לאכול מעץ הדעת. הנחש כידוע הצליח במשימתו והמיט אסון נוראי על האנושות.

אבל בשביל מה צריך את עמלק בעולם? למה הקב"ה ברא אותו? בשביל לענות על כך צריך לגעת בקצרה בסוגיית הבחירה החופשית.

בחירה חופשית

רבים מהראשונים מסבירים שפירוש הביטוי שהקב"ה ברא את האדם בצלמו, "בצלם אלוקים", הוא שהקב"ה העניק לו את יכולת הבחירה חופשית. מעין "צל" והשתקפות של החופש האלוקי המוחלט, מה שלא ניתן לאף יצור נברא אחר ואף לא למלאכי מעלה.

היכולת של האדם לבחור בין טוב לרע, מטרתה לגלות בפועל את הנשמה אלוקית שבתוכו. הנשמה לא יכולה לצאת לפועל בלי שהאדם יבחר בעצמו לגלות אותה. עד כדי כך, שיש ראשונים שמסבירים שהקב"ה עשוי לעשות הכל לאדם, חוץ מלשלול ממנו את הבחירה החופשית שבלעדיה הוא לא נחשב לבן-אדם.

אדם עלול לבחור להיות רשע גדול, אבל ללא הבחירה החופשית בין טוב לרע הוא גם לא יוכל לבחור להיות צדיק גדול. והרע הזה מתאפשר רק "בזכות" היצור שקרוי "נחש הקדמוני", או עמלק. בלי עמלק אין רע, הרי מדוע שאדם יבחר ברע? בשביל ההחלטה המטופשת לבחור ברע חייב להיות כוח שיפתה וידחוף אותו לעשות רע. המשמעות העמוקה של הדברים, היא שעמלק הוא הכוח הנוראי במציאות שתפקידו לגרום לבחירה החופשית של עם ישראל להתגלות במלוא תפארתה.

בהתאם לכך מסביר הרב קוק שבמלחמת עמלק לפני מתן תורה משה בחר באופן מודע שלא להשמיד את עמלק, אלא שלח את יהושע רק "לחלוש את עמלק", להחליש אותו. אומר הרב קוק דבר מדהים: משה רבנו צפה עד סוף כל הדורות והבין שעמלק לא סיים עדיין את תפקידו בעולם. כדי לחזק את הבירור של הבחירה החופשית ושל הכוחות הגדולים שטמונים בעם ישראל, צריך את עמלק – כדי שיפתה את ישראל לרע ומתוך כך הטוב שבקרבים יהיה מוכרח להתחזק ואז הם יבחרו בטוב בלב שלם.

כפה הר כגיגית

מתוך כך הרב מסביר גם מדוע הקב"ה "כפה עליהם הר כגיגית" בקבלת תורה שבעל-פה, מדוע בני-ישראל הסכימו לתורה שבכתב ולא לתורה שבעל-פה.

מצוות התורה שבכתב הן מוסכמות אוניברסליות ברובן: "לא תרצח", "לא תגנוב", "לא תנאף", קל למוסר האנושי לקבל את הציוויים הללו. לא במקרה גם הנצרות וגם האסלאם, רוב האנושות למעשה, גנבו את הערכים המוסריים שלהן מהתורה שבכתב.

מה שבאמת מבדיל את ישראל מאומות העולם היא התורה שבעל-פה: ציצית, תפילין, שבת ועוד. כל המצוות שדורשות בירורים של פרטי הפרטים של הלכות ודקדוקים שהמשנה והגמרא מלאות בהם ואומות העולם מתקשות להבין. התורה שבעל-פה היא שמבדילה בינינו לבין האומות העולם ולכן היא גם המקור לשנאת אומות העולם כלפינו.

במלחמת עמלק בני ישראל נתקלו לראשונה בשנאה של הגויים כלפינו. הרי לעמלק לא הייתה כל סיבה להילחם נגדנו, לא היה שום ויכוח טריטוריאלי או אחר. **הסיבה היחידה שגרמה לעמלק להילחם בישראל היא שהוא הבין שהם שונים, שהם מביאים בשורה מוסרית חדשה לעולם – את המוסר האלוקי. בני ישראל הבינו שהשנאה הזאת תלווה אותם אלפי שנים קדימה ולכן הם פחדו לקבל את התורה שבעל פה.** תורה שבכתב קיבלו ברצון, אבל תורה שבעל פה נאלץ הקב"ה לכפות "עליהם הר כגיגית". עד פורים.

בחירה חופשית?

עכשיו נבין עוד יותר טוב "מפני מה נתחייבו שונאיהם של ישראל כליה". הרי עצם זה שהגויים רוצים להרוג אותנו וניצלנו מהם עשרות ומאות פעמים בזכות הקב"ה, זה דבר שלצערנו מובן לנו מאליו, ומה מיוחד בפורים אם כך? אלא שבפורים קרה דבר הרבה יותר חמור - עם ישראל בעצמו החליט להתבולל ואיבד את האמון שלו בתפקידו ובשליחותו בעולם. וכאמור לעיל, אם עם ישראל מתייאש מעצמו, אז מה הטעם בהמשך הקיום שלו? במצב כזה כליה היא לא עונש, אלא הבחירה החופשית הממשית של עם ישראל.

אבל, אם יש בחירה חופשית אמיתית, מדוע שהבחירה ברע לא תוכל להוביל לרע מוחלט של התבוללות מוחלטת וויתור על שליחותם ההיסטורית האלוקית של ישראל? מדוע שישראל לא יוכלו לוותר על תפקידם ומהותם ולהפוך לעם ככל העמים? למעשה, השאלה היא **כיצד ריבונו של עולם מנהיג את העולם אל ייעודו, תוך כדי שהבחירה החופשית של האדם נשמרת?** זה הסוד שגנוז במגילה.

הסוד הגדול הזה מוסתר במגילה מאחורי 'גלימה' גדולה, מאחורי אדרת - אדר. זה הסוד של "ואנוכי הסתר אסתיר". הקב"ה מסתיר את דרכי ההנהגה האלוקית אל הגאולה השלמה. **רק מתוך ההסתר הגדול הזה "ליהודים הייתה אורה ושמחה"**, ומרדכי חוזר לארץ ישראל ובונה את בית המקדש וחוזר לחבריו אנשי כנסת הגדולה שממשיכים להרחיב באופן חסר תקדים את התורה שבעל-פה עד לגאולה השלמה שתגיע.

המתח שבין הבחירה החופשית של ישראל מחד, והעובדה שישראל והעולם **מחויבים לממש את ייעודם** מאידך, הוא הסוד הגדול שטמון במגילה. פה למעשה מתחיל הלימוד הגדול על עניינו של חג הפורים.

לגלות את המגילה

מעגל השנה של התורה נפתח בחג שהוא הנגלה שבנגלה - יציאת מצרים עם כל האותות והמופתים הנגלים שבה, היא ההתגלות הברורה והגלויה של יד ד' שמנהלת את העולם, והוא **מסתיים בחג שהוא הנסתר שבנסתר** - עד כדי כך ששם ד' אפילו לא מופיע במגילה. מגילת אסתר היא השיעור החשוב שאנחנו צריכים לשים לב אליו וללמוד ממנו כדי לנסות ולהבין כיצד ריבונו של עולם מנווט בסתר בין הבחירה החופשית של האדם ובין ייעודו בעולם.

הגמרא (מגילה ד ע"א) אומרת ש"**חייב אדם לקרוא את המגילה בלילה ולחזור ולשנותה ביום**". פעם אחת בלילה, כשאנו מצויים בחושך מוחלט ולא יודעים מה יהא סופה של המגילה, ולאחר מכן "לחזור ולשנותה ביום" - ולהבין שריבונו של עולם מנהל את עולמו בחוכמה ומאפשר לאדם לבחור את בחירותיו בתוך המסגרת הכללית של מימוש הייעוד שלו.

גלימת ההסתרה שעוטפת את המגילה כה עבה, עד שהכנסתה של מגילת אסתר לתוך כתבי הקודש כלל לא הייתה מובנת מאליה ואסתר נאלצה לפנות בעצמה לחכמים ולבקש מהם "**כתבוני לדורות**" (מגילה ז ע"א). נשים, משתאות, שיכרות ועוד, ואת הכל יד ד' מנהלת בהעלם ובבטחה. העלם כה גדול, עד שחז"ל צריכים לפרש לנו שאנחנו לא צריכים לדאוג, שבעל הבית לא שכח מאיתנו ובכל מקום שכתוב "המלך" זהו רמז למלך מלכי המלכים. ובאופן דומה, נשים לב שהמהפך במגילה מתחולל כאשר אסתר מבקשת: "**ייבוא המלך והמן היום אל המשתה**" (אסתר ה, ד).

זו הסוגייה איתה מגילת אסתר מתמודדת בזמן הגלות הראשונה ולקראת הגלות השנייה - כיצד ריבונו של עולם מנהל אותנו תמיד, גם בתוך כל מחשכי הגלות, "**השוכן איתם בתוך טומאתם**" (ויקרא טז, טז). עד שמסתכלים לאחור על ההיסטוריה וקוראים את המגילה שוב ביום, ומבינים כיצד "**כַּל דְּעֵבִיד רְחֵמָנָא - לְטַב עֵבִיד**" (ברכות ס ע"ב). עלינו לקרוא שוב ושוב את המגילה, את המהלכים ההיסטוריים שאנו מתגלגלים בהם, ולהסתכל עליהם בעיניים של אמונה.

המן מעורר הגאולה

דוגמא לכך, היא שכל יהודי שושן הבירה, כולם, משתתפים בסעודתו של אחשוורוש הרשע וכורעים ומשתחוים להמן, ורק איש יהודי אחד בודד מסרב לכך.

אנחנו נמצאים בשיא השפלות של עם ישראל, החל מהעבודה הזרה בבית ראשון, הירידה לגלות, כורש כבר נתן רשות לעלות ולבנות את בית המקדש אך רק קבוצה קטנה משולי החברה עלתה לארץ וגם את התחלת הבנייה אומות העולם מצליחות להפסיק. עם ישראל מתדרדר לשיא הייאוש והוא הופך ל"ריאלי" ומנסה להשתלב בחברת הגויים, וכך כל יהודי שושן הנכבדים מוצאים עצמם בסעודתו של אחשוורוש שותים ואוכלים מכלי המקדש.

ובתוך כל המהומה הזאת אסתר הצדקת נלקחת לבית המלך, לארמון השפחות של המלך, שיא הטומאה והרפש המוסרי. ושם, בתוך החושך הזה, הולך ונרקם אורו של משיח. **מי מסוגל להבין את ההסתר הזה בזמן אמת? אף אחד, חוץ מאיש יהודי אחד שמאמין שאין מקרה בעולם.**

לא רק שהוא מאמין בבורא עולם בתוך כל הקשיים והסיבוכים הנוראיים עד כדי גזרת השמדה כוללת, אלא שהוא גם פועל. בשו"ת הרדב"ז הוא שואל מדוע בזמן הגזרה לכרוע ולהשתחוות להמן מרדכי לא נשאר ללמד בישיבה, אלא טורח והולך לשער המלך ומתריס בפני המן בסנדלו עליו היה רשום הסכס המכירה של המן למרדכי כעבד. הרי אסור להתגרות ברשעים בזמן שהשעה

משחקת להם. ומשיב הרדב"ז, שידע מרדכי ברוח הקודש שירושלים עוד תקום ותבנה ולכן הוא בטח בשם ד' שבהסתר-ייה ולא חשש ממהלכי ההיסטור-ייה לרעה. **מרדכי הבין שאם הוא רוצה לקדם את הגאולה הוא צריך לבנות קודם כל את התודעה של עם ישראל, את הפנים, והחוץ כבר יסתדר מאליו.**

הרי מה מסמן לנו מרדכי בנפנוף הסנדל? מרדכי מבין שעלייתו של המן היא רק חלק מהתוכנית האלוקית, שהמן הוא רק עבד למען גאולתם של ישראל. ולכן הוא מתגרה בהמן, על מנת להכריח את עם ישראל להתעורר. ומוטב מוקדם ממאוחר. מכירתו של המן למרדכי מראה לנו שכל מה שהמן עושה הוא חלק מהשירות שלו כלפי מרדכי. **תפקידו של המן הוא לעורר את נשמות ישראל כדי שישומו לב אל תהליך הגאולה.** שכיוון שהקב"ה זימן את האירוע שבו המן מכר עצמו למרדכי, אם כן מכאן ואילך המן פועל בנסתר לטובת ישראל. וכלשון חז"ל: **"גדולה הסרת טבעת"** (מגילה יד ע"א). עובדה היא שישראל לא עשו תשובה עד שבא המן והכריח אותם לכך.

שינוי תודעה של אדם בודד וקל וחומר של עם שלם, הוא תהליך מורכב ואיטי. מרדכי התכוון לרגעים המכריעים שמתגלים לנו במגילה במשך שנים ארוכות. הוא עלה מארץ ישראל לבבל מתוך מטרה ברורה של שינוי תודעת העם. יש אומרים שהוא התגייס לצבאו של אחשוורוש, והתקדם בסולם הדרגות, עד שהמן הפך לעבדו. כמה זמן ייקח עד שישראל יתעוררו לשים לב לגאולה הממשמשת ובאה? מרדכי לא ידע את התשובה לכך ולהפך, כלפי חוץ הדברים רק הלכו והתדרדרו, אבל ודאות בסגולת ישראל ובקב"ה ומהלכו ההיסטוריים הייתה לו.

להקריב למען נצח ישראל

השאלה היא מה עלינו לעשות ולפעול, כפי שמרדכי פעל, כדי להיות שותפים עם הקב"ה בהצלת עמו ובתחייתו בארצו.

הגמרא מספרת לנו שבלילה ההוא שנדדה שנת המלך ובסופו של דבר המן נצטווה לקחת את הסוס ובגדי המלך לכבודו של מרדכי, אותו הלילה היה ליל ט"ז בניסן, מוצאי חג הפסח שלאחריו היו מקריבים בזמן המקדש את קורבן העומר. חיפש המן את מרדכי ומצא אותו יושב עם תינוקות של בית-רבן ומלמדם את הלכות קמיצת העומר.

נכון שמרדכי האמין בכך ש"תורה מגנא ומצלא", אבל הוא לא סתם לימד תורה, הוא עסק בהלכות קמיצת העומר. הרי אם מחר ייבנה בית המקדש יהיה צריך להקריב את קורבן העומר, צריך להתכוון לכך ולעורר בישראל את צפיית הישועה. בניין התודעה הוא מה שקובע בשעות האפלות והחשוכות.

ובכל זאת, הדברים לא מסתדרים כל כך בקלות, הרי גם לאחר הנס המדהים הזה של פורים, יהודי בבל לא נוהרים בהמוניהם לארץ ישראל. לתודעה לוקח זמן להבשיל.

על הגמרא לעיל המהר"ל מוסיף ומבאר **שקורבן העומר בא משעורים שהם מאכל בהמה.** כלומר שעניינו של קורבן העומר הוא **העלאת כוחות הגוף** לטובת גילוי קדושת הגוף הישראלי. הנושא הראשוני של פורים הוא הגוף הישראלי, עצם הקיום היהודי. לא מוזכר במגילה שהתחולל מהפך רוחני אדיר וגילו דעת אלוקים בעם, כל מה שנאמר הוא שהם חגגו את הצלתם ממוות. "נצח ישראל" הוא לא רק הרוח הישראלית. הרוח הזו מופיעה בתוך ומתוך הגוף הישראלי. הנשמה והגוף הם דבר אחד. הקיום הישראלי בארץ ישראל והתורה והקדושה ובית המקדש הם דבר אחד, אי אפשר להפריד ביניהם. מרדכי היהודי מלמד את תלמידיו הקטנים על קמיצת העומר, ומחדיר בהם את האמונה **שמתוך הצלת הגופות לאט לאט עוד יתעוררו הנשמות.** בתהליך איטי וסבלני.

ברוך המן!

וכך, לפתע מתגלה הפלא, הסוד הגדול שבמגילה, שבמבט גלוי של בדיעבד הוא נראה לנו מובן מאליו אבל בזמן אמת מתחדד מבחן האמונה שבהסתרה. מתברר שכל האירועים הנסתרים שבגילה עוד לא הבנו לאן הם מובילים, כאשר קוראים את המגילה והמציאות בפעם השנייה ביום, רואים שהקב"ה הכין תרופה למכה וכל מה שקרה קרה מלכתחילה לטובתם של ישראל.

כך למשל, כאשר המן מייעץ לאחשוורוש להרוג את ושתי במטרה לתת את בתו למלך, הוא מביא לכך שבסופו של דבר אסתר נכנסת לבית המלך. במצב כזה, אנחנו כבר **לא יודעים להבדיל בין ארור המן לברוך מרדכי. הרי כל מה שעושה המן הארור הוא לברכה לנו.** אך את זה רואים רק בקריאה המחודשת של המגילה ביום. לכן ביקשה אסתר מחכמים "כתבונני לדורות", כדי שגם באסונות הרבים שבאו ועלולים לבוא עלינו במשך הדורות לא נתבלבל בחושך ונפנים שהקב"ה מביא את הגאולה לא רק דרך "ברוך מרדכי" אלא גם באמצעות "ארור המן". עבור הקב"ה אין הבדל בין ארור המן לברוך מרדכי, הוא פועל דרך כל הכוחות בעולם.

דוגמא נוספת לכך היא שאחרי שהמן כותב אגרות להשמיד את כל היהודים, "ונכתב ונחתם בטבעת המלך", אזי לפי חוקי פרס ומדי אי אפשר לשנות את הגזירה. נורא ואיום, כל מקום שהאגרות מגיעות אבל ומספד ובכי ליהודים. לאחר מכן, כאשר אסתר מתחננת לאחשוורוש שיציל את עמה – הוא עונה לה: "ידיי כבולות, על פי החוק אי אפשר לבטל אגרות ששלח המלך". במצב כזה לא נותרה ברירה לאסתר ומרדכי, והם שולחים אגרות חדשות ושם כתוב, בהמשך לאגרות הקודמות, שהמלחמה כמובן תתקיים, אך דעו שהמלכה האהובה היא יהודייה ועל כן המלך יהיה אסיר תודה לכל מי שיעזור ליהודים. כולם הבינו את הרמז ועזרו ליהודים להילחם נגד שונאייהם העמלקים. וכך קדמה מחיית עמלק לשלב הבא בגאולה - בניין בית המקדש, כפי שההלכה אומרת. ומיהו זה שגרם למחיית עמלק? המן כמובן. ארור המן או ברוך המן?

עד כדי כך, שלמעשה המן הוא זה שהביא לפריחתה הנפלאה של תורה שבעל-פה בימי הבית השני, שבזכותה עד היום עם ישראל שומר על אמונתו ותורתו. חז"ל מספרים לנו שכל עושרו של המן עבר לידי מרדכי ואסתר, שהשתמשו בשני שלישי ממנו לטובת ייסוד תלמודי תורה בארץ ישראל ובניין המקדש, ו"מבני בניו של המן למדו תורה בבני ברק" (סנהדרין צו ע"א). וכך, כל הברכה של תחיית התורה והאומה בארץ ישראל מיוסדת על המן הארור לברכה.

בשליש השלישי של כספו וזהבו של המן השתמש מרדכי כדי לבסס את מעמדו ומעמד אסתר בארמון המלוכה בפרס, עד שיוכל לחזור לארץ ישראל. וכך, רק לאחר שעלה בידו לחנך כראוי את דריווש השני, בנם של אסתר ואחשוורוש, ולבסס את שלטונו, הוא עולה לארץ. עשרות שנים מבלי מרדכי בגלות בפרס לפני אירועי המגילה ולאחריהם. בסבלנות רבה עד שמגיע המועד המתאים בכל שלב של הגאולה.

סבלנות אדירה הייתה למרדכי, ולכן חז"ל מוסרים לנו שאת הגאולה העתידה יש ללמוד ממגילת אסתר. כל מה שנכתב בה נועד כדי להכין אותנו למסירות נפש על גוף האומה ועל בניית התודעה ועולם הרוח שלה, והכל בסבלנות אין-קץ. "כך היא גאולתן של ישראל: בתחילה קימעא קימעא, כל מה שהיא הולכת היא רבה" (ירושלמי ברכות ד ע"א). זה המסר לדורות ממגילת אסתר – צפיית הגאולה ועשיית פעולות ממשיות למענה, באמונה שמביאה לאמון בעם ישראל ולסבלנות ואהבה כלפיו וכלפי תהליכי הגאולה.

קושיות ותשובות

בזמן בית שני, במקביל למשנה ולגמרא שהלכו והתפתחו יחד עם כל תורה שבעל-פה, רוב עם ישראל נשאר בגלות. חז"ל מגלים לנו שלמעשה כבר אז היה ברור לעם ישראל שתקופת בית המקדש השני היא עדיין לא הגאולה השלמה אלא רק תקופת הכנה לקראת אלפיים שנות גלות. גם מרדכי ידע זאת, והוא השתמש בברכתו של המן כדי לחצוב את היסודות ההכרחיים של התורה

שבעל-פה לקראת הגלות הארוכה והגאולה השלמה שבסופה. גם מתוך החושך הנורא שהטיל עלינו צילו של המן הרשע.

אם נחזור כעת לחלק מהקושיות איתן פתחנו, נוכל לענות על חלקן:

מדוע **פורים נקרא על שם הפור המקרי לכאורה של המן**? מכיוון שפורים הוא הראיה שמה שאצל המן נחשב ל"מקרה" הוא רק חילוף אותיות של "רק מ-ה", יד ד' היא זו שמנהלת את המציאות כולה. גם ברגעים הקשים. **ומה כוחו של המן לקבוע את שם החג?** זה בדיוק הלימוד מחג הפורים – הארור הוא הברוך בעצמו ומשמש אותנו לטובה גמורה.

לכן אנחנו **מתבשמים "עד דלא ידע"**. בוודאי שהקב"ה ברא את העולם כדי שהאדם יוכל להבין את סדריו וחוקיו, תפארת האדם היא הדעת שלו. אבל עצת ד' היא למעלה מהדעת האנושית. כל השנה כולה אנחנו חיים בעולם הדעת, ולקראת סופה אנחנו מתרוממים עד למדרגה שהיא למעלה מהדעת. אך רק עד, ולא עד בכלל. רק לעתיד לבוא נזכה לדעת ולהבין באמת מה הכין לנו ריבונו של עולם בתוך סדרי העולם שבהווה. זהו "יין משומר לבעליו" (ברכות לד ע"ב), רק לעתיד לבוא נבין ונדע את כל החשבונות. אבל, בזכות מגילת אסתר וחג הפורים שנקבע לדורות אנחנו מבינים כבר היום שמחשבת ד' והרצון האלוקי הם למעלה למעלה ממחשבותינו וידעותינו הזמניות. בפורים אנחנו רוצים להתבשם מההבנה הזו, ומכוחה נגיע בקרוב לחג הפסח שם הניסים כבר נגלים לעיניים.

ומתוך כך, מתוך כל מהלך ההבנות הללו שהלך ונבנה לאורך המגילה, "**הדר קיבלוה" את התורה שבעל-פה בימי אחשוורוש**, והוסיפו חכמים מצוות דרבנן של מקרא מגילה ויום הפורים. יום כה גדול עד **שיום הכיפורים הוא רק "כ-פורים"**. ביום הכיפורים שבו ניתנו לוחות הברית השניים אנחנו עושים תשובה מתוך בינה ודעת, אלא שצריך לזכור שיש גם **לוחות ראשונים שהם מחשבת ד' שלא זכינו לקבל**. אך עצת ה' לעולם תעמוד, ריבונו של עולם לא משנה את דעתו. בפורים אנו מתעלים לעצת ה' שהייתה גנוזה בלוחות הראשונים, שהיא מעל יכולת ההכלה האנושית. המגמה האלוקית הזו היא ששומרת עלינו בכל הדורות ולכן גם אם כל המועדים יתבטלו, **פורים לא יתבטל לעולם**.

ו"**משנכנס אדר מרבים בשמחה**". מכיוון ששמחת הפורים היא כה מיוחדת ומעל להשגתנו, לא ניתן להיכנס אליה ללא הכנה מוקדמת. לכן כבר מתחילת חודש אדר אנו צריכים להתחיל ולהגביר את האמונה והשמחה ואת הבטחון בגאולה. צריך ללמוד שוב ושוב את מגילת אסתר ולראות כיצד ד' פועל במסתרים ולשמוח שמחה כפולה – גם על המציאות הגלויה וגם על המציאות הנסתרת.

"**ונהפוך הוא**". זו האמונה שכל מה שנגלה כרע, בעומק העניין הוא לטובה גדולה – כדי לעורר את עם ישראל למלא את שליחותו בעולם. בשביל להבין את זה "**חייב איניש לבישומי**" ביום שלם של משתה ושמחה. יום הפורים הוא יום של משתה, יום שלא נאסרה בו מלאכה, הוא לא יום מקרא קודש שמנותק מעולם החול - עולם החומר "הרע" עצמו מתהפך בו לטובה. טובה כה גדולה, שהיא ממש במדרגת עולם הבא. זהו שמו של המן הרמוז במילים "**המן העץ**" שנאמרו על ידי הקב"ה בזמן שהאדם עוד היה בגן עדן. העץ והנחש העמלקי ההם הם מקור כל הרוע והצרות בעולם, אך הם גם אלו שדוחפים את עם ישראל וההוויה כולה אל תיקונם.

שנזכה שלא להבחין בין ארור המן וברוך מרדכי, כלומר מתוך דעה ברורה והבנה **שמהלכי ההסתרה-י'ה ההיסטוריים בעולם מובילים כולם לטובתם של ישראל**. מתוך אמון בעם כולו וסבלנות גדולה ואהבה רבה כלפיו.

פורים שמח!